

ՀԱՅԿԱՆՈՒԾ ՄԵՍՐՈԴՅԱՆ

**«ՍՈՒՐԲ» ԲԱՌԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՏԱՐԲԵՐ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐՈՒՄ**

Սուրբ արմատական ածականը պատկանում է հայերենի գործուն բառապաշարի շերտին: Այն ունի կիրառության բարձր հաճախականություն և՛ ժամանակակից արևելահայերենում, և՛ արևմտահայերենում: Այն կիրառվել է մեծ լեզվի զարգացման բոլոր փուլերում: Նախագրաբարյան, միջագրիստոնեական շրջանում այն ունեցել է պարզապես «մաքուր, փայլուն» իմաստը: Այս բառի կրոնական իմաստը առնչվում է սոգդերենի շր՛րտ «մաքուր» բառի հետ՝ «սուրբ, փրանս. saint» մշակակութային: *Սուրբ* բառի ծագման մասին հայ մատենագրության, ինչպես նաև այլալեզու գիտական-լեզվաբանական գրականության մեջ կան տարաբնույթ վկայություններ: Նոր հայկազյան բառարանը, Հյուրշմանը, Մյուլլերը, Տերվիշյանը, Ալիշանը, Կարստը և ուրիշներ հիմնականում վկայակոչում են արաբերեն, պարսկերեն, թուրքերեն, շումերերեն և սանսկրիտով բառեր՝ կապված *ջուր*, *ջրով լվանալ*, *մաքուր*, *պայծառ*, *առողջ*, *ողորկ* իմաստների հետ:

Հստ Հրաչյա Աճառյանի՝ *սուրբ* բառը հայերենի բնիկ բառապաշարի միավոր է, որը ժամանակակից հայերենում ունի «մաքուր, անարատ, մկրական» իմաստները: Այն ծագում է հնդեվրոպական միջալեզվի k'ubhro՝ «փայլուն, պայծառ, գեղեցիկ, մաքուր» արմատից, ընդ որում՝ հայերենում տեղի է ունեցել արմատի bhr > rb հնչյունափոխություն, որը ենթադրում է *սուրբ* բառի համար ավելի միջնական *սուրբ* ձևը:

Հայերենի զարգացման տարբեր ժամանակներում այս արմատից առաջացել են բազմաթիվ բառեր, ինչպես՝ *սրբել*, *սրբանալ*, *սրբագիր*, *սրբիչ*, *սրբազան*, *սրբատեղի* և այլն և այլն:

Սուրբ բառը ի հայտ է բերում լեզվական ուշագրավ առանձնահատկություններ՝ կապված հատկապես գրական և բարբառային տարբերակների հետ: Գրական հայերենում և բարբառներում այն կիրառվում է և՛ ուղիղ, և՛ փոխաբերական, դարձվածային իմաստներով, որոնք դրսևորվում են բառակազմական զանազան կաղա-

պարներով՝ իբրև ածանցավոր, բարդ, բարդ ածանցավոր, հարադրավոր կազմություններ:

Բարբառագիտական գրականություն ուսումնասիրելիս, ինչպես և բարբառային նյութերի հավաքչական աշխատանք կատարելու ընթացքում մեզ չհանդիպեցին «սուրբ» բառին փոխարինող այլարմատ փոխառյալ տարբերակներ: Հայերենի բարբառներում *սուրբ* բառը խիստ գործածական է և հիմնականում հանդես է գալիս հնչյունական զանազան տարբերակներով: Այսպես՝ գրական հայերենի *սուրբ* բառի դիմաց բարբառային ձևերը հանդես են բերում հետևյալ հնչյունափոխությունները.

ա) *բ* ձայնեղի դիմաց *փ* շնչեղ խոլ ունեն Ար., Ազլ., Ակն., Խրբ., Հմշ., Մկս., Պլ., Սբ., Սշ., Տգր., ՆՆ., Ռդս., Ջղ., Սլմ. և այլ բարբառներ (*սուրբ* > *սուրփ*):

բ) *բ* ձայնորդի դիմաց *ռ* բաղաձայն ունի Մարաղայի բարբառը (*սուրբ* > *սուրփ*):

գ) *բ* ձայնորդին համապատասխանում է *յ* բաղաձայն Զեթունի բարբառում (*սուրբ* > *սույբ*):

դ) Բառավերջի *բ* ձայնեղի դիմաց շնչեղ ձայնեղ են հանդես բերում Մշ., Զթ. բարբառները (*սուրբ* > *սուրբ*):

ե) *բ* ձայնորդի անկում է անատվում Թբ., ՆՆ., Վն., Տգր. բարբառներում (*սուրբ* > *սուփ*):

զ) *բ* ձայնեղի անկում է տեղի ունենում Ալանքեզի բարբառում (*սուրբ* > *սիւր*):

Հնչյունափոխության ենթարկվում են ոչ միայն բաղաձայնները, այլև ձայնավորը: Այսպես՝ ու ձայնավորի դիմաց ունենք.

ա) *ը* պարզ ձայնավոր (*սուրբ* > *սըփ* Թբ., Վն., բ) *ի* երկհնչյուն (*սիւրփ* Ալ., Անտ., գ) *է* երկհնչյուն (*սէօրփ*) Սվ., դ *օ* պարզ ձայնավոր (*սօրփ*) Գրս., Ղրբ.:

Բարբառներում *սուրբ* արմատի կրկնությամբ կազմվում են մոր բառեր: Ինչպես՝ սերսուր (*Մշ.*), սերսուփ (*Այշ.*), սարսուփ (*Մկս.*), սերսփիկ և այլն՝ *սրբասուրբ*, *սրբազույն* իմաստով: Բայական ձևերը ս շփականի դիմաց ունեն գ հնչյունը, ինչպես՝ զորբ՝ել (*Ադր.*), զրբ՝ել (*Աշ.*) *սրբել*, *մաքրել* իմաստով և այլն:

Նշված հիմնական փոփոխություններից զատ ուշագրավ են նաև ստորև ներկայացվող ընդհանուր հնչյունափոխական ձևերը: Դրանցում առկա են պատմական հնչյունափոխության իրողություններ՝ հնչյունների կորուստ, հավելում, ամփոփում, տարաբանություն, անգամ պարտադրված հնչյունափոխություն:

Այսպես՝ Սուրբ խաչին մկիրված տաղավար տոնը՝ խաչվերացը, խոսակցական-բարբառային հայերենում կոչվում է *սրխէչ*, *սպխէճ*, *սպխէք*, *սփխէչ*: Ինչպես տեսնում ենք, այստեղ տեղի է ունեցել *և*՝ ձայնավորի հնչյունափոխություն, *և*՝ բաղաձայնի կորուստ (*սուրբ* խաչ > *սըք* + *խէչ*): Այդպես և *Սրբանեսի* վանքի անվանումը ևս արգասիք է հնչյունափոխության: Հովհան Օձնեցուն մկիրված այս վանքը *Սուրբ Հովհաննես* ձևի դիմաց ունի *Սրբանես* բարբառային ձևը՝ որպես ամփոփման օրինակ: Ըստ Միքայել Չամչյանի Մեծ Հայքի Այրարատ մահաճի Շակատք գավառում գտնվող Սուրբ Մարիամ > Սուրբ Մարի բերդաքաղաքի, ապա նաև համանուն դաշտի անվանումը ենթարկվելով հնչյունափոխության՝ բարբառներում ստացել է

Սուռմառի > Սուռմառու > Սուրմալու ձևը: Նախիջևանի շրջանի Ազմաբերդ գյուղում կա մի մատուռ Ս. Հակոբի անունով, որը տեղացիների խոսվածքով կոչվում է *Սրգագոյի* (Սուրբ Հակոբ > Սրբակոբ > Սրբագոյի > Սրգագոյի):

Ինչպես ցույց են տալիս օրինակները, վերը նշվածներն ունեն մաս պարտադրված հնչյունափոխության բնույթ:

Սուրբ բառը բարբառներում ի հայտ է բերում բառակազմական զանազան իրողություններ՝ արտահայտվելով բարդ և ածանցավոր կազմությունների մեջ: Բառակազմական քննություն կատարելիս մենք միաժամանակ կկատարենք իմաստաբանական վերլուծություններ՝ խուսափելով անհարկի կրկնություններից:

Այսպես՝ *սրբակ* բարդ բառը, որ բառացի նշանակում է կոկորդի ամբողջ անցքը, կազմված է սուրբ + ալ բաղադրիչներից: Բառի այս անվանումը հավանաբար պայմանավորվում է Աստվածաշնչով: Ըստ Հիմ Կտակարանի՝ Աստված մարդկանց համար որպես կերակուր սահմանեց սուրբ, այսինքն՝ մաքուր համարվող կենդանիները՝ դրանք զանազանելով անսուրբ կենդանիներից: Այդ ալը, այսինքն՝ փողը, մարդկային կոկորդը սահմանված է միայն սուրբ համարվող կենդանիներ, ինչպես և ընդհանրապես մաքուր այլ սնունդ ընդունելու համար, որի պատճառով էլ, երևի, կոչվում է *սրբակ*: *Սրբունակ*, ՆՆ. = սուրբ + ուն + ալ (1. սուրբ, մվիրական, 2. սրբակյաց): Բարբառային ածանցավոր կազմություններից կարելի է ինչատակել *սրբիչ*, Ղրբ., որ նշանակում է՝ երկաթե կամ փայտե ափաչափ գործիք, որով քերում են խոփի վրայի հողը: Այդպես է կոչվում մաս ծայրը ակիշաձև երկաթ անցկացված հաստ փայտը: *Սրբսուրբ*, Արբ. ավլել, սրբելու գործողությունն է նշանակում, իսկ Եվդ. բարբառում՝ տան տախտակամածը ջրով լվանալու գործողությունը:

Բարբառային հոգնակի ձևերը ևս հետաքրքրություններ են ներկայացնում: Այսպես՝ *սրբունաք* (սրբեր) Եվդ., *սրբօրէք*, Խութ:

Սուրբ ածականին որպես նույնանուն բառ է հանդես գալիս Սվեդիայի բարբառի *սուրբ* գոյականը, որի իմաստը հետևյալն է. «խոնավ խոռոչներում ապրող մի տեսակ գորտ»:

Հնչյունական նշված տարբերակներից զատ *սուրբ* բառը բարբառներում հանդես է գալիս որպես հարադրավոր բարդություններ՝ արտահայտելով դարձվածային իմաստներ: Այդ կազմություններից մի քանիսը փոխաբերական իմաստից զատ, ունեն մաս տերմինային իմաստներ և բնորոշ են աստվածաբանական եզրաբանությանը:

Ստորև ներկայացնում ենք հարադրավոր կազմություններով արտահայտված զանազան իմաստները:

1. *Սուրբ Երրորդություն*. Աստծու եռամիասնություն՝ Հայր Աստված, Որդի Աստված և Սուրբ Հոգի Աստված: Բրիտոնների ժամանակ հիմնական դավանանքը՝ սահմանված Նիկիայի 325 թ. առաջին տիեզերական ժողովում և տեղ գտած քրիստոնեական դավանանքի «Հավատո հանգանակում»:

2. Աստվածաշունչ մատյանը ունի «սուրբ» բառով հետևյալ անվանումները. *Սուրբ Գիրք, Սրբագիրք (հնգ.), Սրբագրյա Գիրք, Սրբազնաբանություն, Սրբազան Գիրք, Սրբազան Մատյան, Սուրբ տառ(ք) և այլն:*

3. *Սուրբ Սրբոց՝* հին հրեական խորանի, հետագայում Երուսաղեմի տաճարի սրբազան մասը, որտեղ տարին մեկ անգամ իրավունք ուներ մտնելու միայն քահանայապետը: Ըստ Հիմ Կտակարանի՝ *Սուրբ Սրբոցում* պահվում էր Մովսես մարգարեի «Կտակարանի» կամ «Ուխտի» տապանակը: Փոխաբերական առումով «Սուրբ սրբոց» նշանակում է ամենամկրակյալ, ամենաթանկարժեք:

4. *Սուրբ Սեղան.* Եկեղեցու արևելյան մասում՝ գլխավոր խորանում գտնվող օծված սեղան՝ Աստվածամոր և Աստվածորդու պատկերով, որի վրա կատարվում է Սուրբ Պատարագի արարողությունը:

5. *Սուրբ Երկիր.* Պաղեստին:

6. *Սուրբ քաղաք՝* քրիստոնյաների համար Երուսաղեմ, մահմեդականների համար՝ Մեքքա:

Բարբառային հարադրավոր կազմություններից տարածված են հետևյալ արտահայտությունները.

ա) *Սուրբ-սուրբ անել,* Եր. Ղրբ. հարգել, պաշտել, շատ սիրել (Նրան սուրբ-սուրբ է անում): Այս արտահայտությունն ապվում է նաև իրերի համար: բ) *Սուրբի դուռ դառնալ, Ախք. -այցելումները շատ լինել (Խանութս սուրբի դուռ դարձավ, հաճախորդ շատ ունիմ): Սրբած թուր- անվեհեր, աներկյուղ, սրբած թրից երես չթեքել- անվեհեր, քաջասիրտ լինել:*

Հետաքրքիր բարբառային հարադրություններ են հանդիպում բուսանունների և թռչունների անվանումներում: Օրինակ՝ *Սուրբ Կարապետի ծաղիկ, Մշ. - անթառամ ծաղիկ: Սուրբ Գևորգու խոտ (բար.) -* կատվախոտ, կատվի դեղ, կատվակծկունծ, *Սուրբ Գրիգորի խոտ- խնկածաղիկ, մարեմխոտ, Սուրբ Գրիգորի ծառ -* կասի, ալի-խա, *Սուրբ Հակոբա դուռ, Ար. Այլշ. ՆՆ... -* զրգուտ (Բլ. Խլթ), տարմահավ - սարյակի մեծությամբ և նրա մման սևաթույր թռչուն, որ կերակրվում է մորեխով և այլն:

Բարբառներում «սուրբ» բառով որոշ կազմություններ փոխաբերաբար ունեն բացասական իմաստ, ինչպես՝ օրինակ՝ *սուրբ-սրբոց, Պլ. ծաղրական իմաստով նշանակում է ամբարիշտ մարդ: Սուրբ սխտոր, Պլ. բարի դեմքով խաբեբա, խաչագող:*

«Սուրբ» բառով կազմվում է նաև իզական անձնանուն՝ Սրբուհի, որն ունի Սըրբուն, Սրպուհի, Սոպուհի բարբառային տարբերակները: Այս անձնանունը առավելապես հատուկ է արևմտյան լեզվատարածքին:

Բարբառային կիրառություններից զատ՝ *սուրբ* բառը հատուկ է նաև գործառական բոլոր ոճերին: Այսպես՝

1. Առօրյա-խոսակցական ոճում «սուրբ» բառը «մկրակյալ, սիրելի» իմաստով առավելապես կիրառվում է համեմատությունների մեջ, ինչպես նաև փոխաբերություններում, օրինակ՝ *իրեն սրբի տեղ է դրել, սրբի մման աղջիկ, սուրբ մայրիկ, սուրբ հայրենիք, սուրբ հող, հազար սրբի դուռ գնալ և այլն և այլն:*

2. Վարչագործարարական ոճում «սուրբ» բառը կիրառվում է մասնավորաբար եկեղեցական պաշտոնական գրագրության մեջ, քրիստոնեական-հոգևոր ոլորտի գործնական գրություններում՝ դիմումներում, խնդրագրերում, արձանագրություններում և դիվանատան այլ փաստաթղթերում: Կուսակրոն քաճառությունը ուղղված դիմումներում կամ խնդրագրերում «սուրբ» բառը հանդիպում է բառակազմական զանազան կերպերով:

3. Գիտական ոճում «սուրբ» բառի կիրառության դասական բազմաթիվ օրինակների կարող ենք հանդիպել քրիստոնեական հայրերի՝ Եզմիկ Կողբացու, Հովհան Ոսկեբերանի, Հովան Օձնեցու, Գրիգոր Տաթևացու, Գրիգոր Խլաթեցու, Հակոբ Ղրիմեցու, Մաշկևորցու, ինչպես և մեր նշանավոր հովվապետների և այլոց աստվածաբանական, եկեղեցական, հայրաբանական գրականության մեջ: Որպես աստվածաբանական-գիտական ոճի դրսևորումներ մենք քննության ենք ենթարկել հիմնականում երանաշնորհ Գարեգին Առաջին Սարգսյան Կաթողիկոսի «Հայ Եկեղեցու աստուածաբանությունը ըստ հայ շարականներու» վարդապետական թեզը (Ամթիլիաս, 1955, անտիպ) և «Դաւանաբանական աստուածաբանութիւն» երկը (Ամթիլիաս, 1975, անտիպ):

4. Հրապարակախոսական ոճ: Մեր հոգևոր հայրերը հրապարակային քարոզխոսություններում բնականաբար բազմիցս կիրառում են «սուրբ» բառով կազմված բազմաթիվ բարդություններ:

5. Գեղարվեստական ոճ: Մեր հոգևոր հայրերի եկերում, Ծնորհալու շարականներում, Գրիգոր Նարեկացու և մյուս հայտնի, մաս ոչ այնքան հայտնի հոգևորականների գեղարվեստական երկերում չափազանց շատ են «սուրբ» բառի գեղարվեստական կիրառությունները: Երջանկափիշատակ Գարեգին Առաջին Կաթողիկոսի գրչին պատկանող ակնարկային բնույթի արձակ բանաստեղծությունները ևս («Հող, մարդ և գիր», Ամթիլիաս, 1991) այս բառի գեղարվեստական կիրառության բազմաթիվ օրինակներ են ի հայտ բերում:

Քրիստոնեական աստվածաբանական բառապաշարում այն ունի մաս տերմինային արժեք: Որպես մասնագիտական բառ գործածվելիս «սուրբ» բառը տարբերվում է սովորական կիրառություններից նրանով, որ գործածվում է որոշակի իմաստով՝ գիտականորեն, տվյալ պարագայում աստվածաբանորեն ճշգրիտ և ստույգ սահմանված հասկացություններ արտահայտելու համար: Այդ դեպքում քննարկման ենթարկված բառը, որպես աստվածաբանական ոլորտին բնորոշ բառ, հանդես է գալիս որպես աստվածաբանական եզր: Տերմինային կիրառություն ունեն ընդհանրական և Հայ Եկեղեցու սրբադասման մեջ ընդունված մարտիրոսների և քրիստոնեական վկաների անուններին ավելացվող «սուրբ» մակդիրը: Օրինակ՝ Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցի (Եկեղեցին ոչ միայն սուրբ է՝ մաքուր, մկրական, այլև սրբարար, որտեղ կարող են գալ և անդամակցել բոլոր մեղավորները), Ս. Աստվածածին, Քրիստոսի 12 սուրբ առաքյալները, Սուրբ Հովհաննես, Ս. Ստեփաննոս Նախավկա, Ս. Սանդուխտ կույս, Ս. Ոսկյանք, Ս. Վարդանանք և այլն և

այլն: «Սուրբ» տերմինով են կոչվում ման եկեղեցիների և զանազան սրբավայրերի անունները: Ինչպես՝ Սուրբ Երուսաղեմ, Ս. Կաթողիկե, Ս. Հարություն և այլն: «Սուրբ» բառը տերմինային արժեք ունի ման քրիստոնեական դավանաբանությանը, ծիսական արարողակարգին, քրիստոնեական տոներին վերաբերող բառակապակցություններում: Օրինակ՝ Սուրբ Երրորդություն, Սուրբ Հոգի, Սուրբ Ծնունդ, Սուրբ Հարություն, Սուրբ Մյուտոն, Սուրբ Պատարագ, Սուրբ Խորան, Սուրբ Գեղարդ, Սուրբ Դաստառակ և այլ բազմաթիվ սուրբ իրերն ու ամոթներն անվանող բառերի մասը:

«Սուրբ» արմատական ածականը լայնորեն կիրառվում է ման գոյականաբար, դրսևորում գոյական խոսքի մասին բնորոշ հոգնակիություն և հոլովական հատկագիշներ՝ կիրառվելով ման ուղիղ և փոխաբերական իմաստներով:

Ինչպես տեսանք, «սուրբ» ածականը բառային կազմում հանդես է բերում հաճախականության մեծությամբ և կենսունակությամբ և դրսևորվում է հայերենի զարգացման բոլոր փուլերում, բարբառային և գրական տարբերակներում, գործառական բոլոր ոճերում, բառակազմական բոլոր դրսևորումներում:

Ինչպես հայտնի է, ամեն մի լեզու ունի բառակազմական որոշակի օրինաչափություններ և հնարավորություններ՝ մորամոր բառեր կազմելու և դրանցով եղած բառապաշարը համալրելու և հարստացնելու: Բառաբարդման անսպառ հնարավորություններ կիրառելով՝ բառակազմական կաղապարների ու բաղադրական հիմքերի բազմազանությամբ, ածանցների հարստությունն ու ածանցական բառակազմությունների անսահմանափակ հնարավորությունները կիրառելով երջանկահիշատակ Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը ստեղծել է բազմաթիվ մորաբանություններ, թվով մոտ 2000 (տե՛ս Հայկանուշ Մեսրոպեան, «Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի երկերի բառարան», Մոնրեալ, 2000), որոնցից մեր նյութի հետ առնչվում են «սուրբ» բառով մորակազմությունները: Այս պարագայում «սուրբ» բառը կենսունակություն է դրսևորում ման որպես մորակազմության բաղադրիչ տարր:

Այդպես Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը մեր լեզուն հարստացրել է բառապաշարի մերձին հնարավորություններով:

Այդ բառերի մեծագույն մասը այսօր այլևս մեկուսացած մորաբանություններ չեն, այսինքն՝ դիպվածային բառեր չեն, որպիսիները չեն ընդհանրանում ու չեն անցնում բառապաշարի գործուն շերտին, այլ դրանցից շատերը ընդհանրացող մորաբանություններ են, որոնք լայնորեն կիրառվում են հոգևոր գրականության մեջ և աստիճանաբար այդ ոլորտից դուրս գալու միտում ունեն, ինչպես՝ *անսակարկ, բնութենական, թեյադրական, հոգեմտաւոր, ձայնեղէն, որոշադրիչ* և այլն: «Սուրբ» բառով հեղինակային մորակազմություններ են՝ *սրբադասում* = սուրբ+ա+դաս+ում (սրբերի կարգը դասելը), «Եւ կու գայ օրը, երբ այլեւ բնականօրէն ճանչցուած ձեր սրբութիւնը կը դառնայ կանոնականացեալ սրբադասում» (Անցեալը անցած չէ, 59), *սրբադրոշմ* = սուրբ+ա+դրոշմ (սուրբ կնիքով դրոշմված, մաքրությամբ փայլող),

«Ով կը սիրէ Զարեհ Կաթողիկոսը, ով կը մայի մաքուր հայեացքով անոր սրբադրոշմ և հայատիպ անձին, ան կը քալէ զարեհեան շաւիղով» («Հասկ», 1988, 3-4): *Սրբազնախօս* = սուրբ+ազն+ա+խօս (սուրբին հատուկ բառերով խոսող, սրբավայել արտահայտվող) «Անտեսանելի Աստուած յանկարծ մարմին կը դառնայ, ինչ որ հայ սրբազնախօս բանաստեղծ աստուածաբանը կը կոչէ «խորհուրդ մեծ և սքանչելի» («Ես յաղթեցի աշխարհի», 43): *Սրբազնաճաճանչ* = սուրբ+ազն+ա+ճաճանչ (սրբի մեծան ճաճանչող, փայլող): *Սրբազնաշունչ* = սուրբ+ազն+ա+շունչ, սուրբ ցեղից ծագած, ազնվական շունչ և մաքրություն ունեցող (Վարդանանց և Ղևոնդեանց սրբազնաշունչ հերոսներու մարմնատրած ոգին մեր ազգային առաջագոյն աւանդութեանց անլուելի զանգաւարումն է մեր գիտակցութեան մէջ («Ծամի՛ր զքեզ...», 100), *սրբաճաճանչ* = սուրբ+ա+ճաճանչ (սրբի պէս փայլող, մաքրությամբ փայլող) «Ինչպէ՞ս պիտի ստանայինք կտակն անմահներուն, եթէ չըլլար դիցազուններուն գեր-շիրիմեան լեզու տոտող Եղիշէին «Յաղագս Վարդանայ» ահեղաշունչ եւ սրբաճաճանչ մատենանը» («Հայ մարդը հայ գիրքին դիմաց...», 29): *Սրբաշող* = սուրբ+ա+շող (սրբի պէս շողացող, փայլող), «Եկած ենք մեր մնջեցեալներու սրբաշող յիշատակէն լո՛յս քաղելու և մեղահալած սպիտակութիւնը ցանելու մեր գորշացած հոգիներուն վրայ» («Հող, մարդ և գիր», 96): *Սրբատաշութիւն* = սուրբ+ա+տաշ+ութիւն (սրբորեն տաշված, հղկված, ողորկված), («Պէտք է բացուեն մեր աչքերը կարենալ տեսնելու համար հաւատքի այս հսկայական, անդիմադրելի հոսանքը, որ անցնում է հայոց քարերի բիւրել սրբատաշութեամբ, հայոց քանդակների նրբաքանդակ երեսներով» («Հայաստանեայց Եկեղեցին իր «ծառայական կերպ»ին մէջ», 52):

Եզրակացություն

«Սուրբ» բառը հայերենի բառային կազմի հիմնական բառապաշարի մաս է կազմում և օժտված է գործածության հաճախականությամբ և կենսունակությամբ: Կարծում ենք, որ այդ է պատճառը, որ «սուրբ» բառը բարբառներում և հայերենի զարգացման տարբեր փուլերում, ինչպէս և մեր երկու գրական լեզուներում մեծ դիմադրականություն է հանդես բերել օտարաբանությունների և այլ լեզուների ազդեցությամբ կատարվող աղավաղումների հանդեպ:

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ագլ. - Ագուլիս
 Ադր. - Ադաբազար
 Ախք. - Ախալխալաք
 Ակմ. - Ակմ
 Ալշ. - Ալաշկերտ
 Ասլ. - Ասլանբեզ
 Ար. - Արարատյան
 Արք. - Արաբկիր
 Անտ. - Անտիոք
 Բլ. - Բալու
 Գրս. - Գորիս
 Եվդ. - Եվդոկիա
 Զթ. - Զեթուն
 Թբ. - Թբիլիսի
 Խլթ. - Խլթաթ
 Խրք. - Խարքերդ
 Հմշ. - Համշեն
 Ղրք. - Ղարաբաղ
 Մկս. - Մոկս
 Մշ. - Մուշ
 Նն. - Նոր Նախիջևան
 Պլ. - Պոլիս
 Զդ. - Զուղա
 Ռդս. - Ռոդոսթոն
 Սբ. - Սեբաստիա
 Սլմ. - Սալմաստ
 Սչ. - Սուչավա
 Վմ. - Վան
 Տգր. - Տիգրանակերտ
 բսբ. - բուսաբանական
 հնգ. - հնացած

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հրաչյա Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, հ. 4, Երևան, 1979:
2. Առձեռն բառարան հայկազեան լեզուի, Վենետիկ, 1865:
3. Սահակ վարդապետ Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, Վաղարշապատ, 1912:
4. Հրաչեայ Աճառեան, Էմինեան ազգագրական ժողովածու, հատոր Թ, Հայերեն գաւառական բառարան, Մոսկուա, 1902:
5. Մաղաքիա արքեպս. Օրմանյան, Ծիսական բառարան, Երևան, 1992:
6. Հայոց լեզու, Գ. Բ. Զահուկյան, Է. Բ. Աղայան, Վ. Դ. Առաքելյան, Վ. Ա. Բոսյան, մաս 1, Երևան, 1980:
7. Գ. Բ. Զահուկյան, Ֆ. Հ. Խլղաթյան, Հայոց լեզու. Ոճաբանություն, Երևան, 1976:
8. Հայկական սովետական հանրագիտարան, հ. 11, Երևան, 1985:
9. Գարեգին Ա Սարգիսեան, ամբողջ գրական ժառանգությունը:
10. «Հասկ», Ամթիլիաս, 1954-1994:
11. «Էջմիածին», Էջմիածին, 1996-1999:
12. Գարեգին Ա Սարգիսեան, Հայ Եկեղեցւոյ աստուածաբանութիւնը ըստ հայ շարականներու, վարդապետական ճառ, Ամթիլիաս, 1955, անտիպ:
13. Գարեգին Ա Սարգիսեան, Դաւանաբանական աստուածաբանութիւն, Ամթիլիաս, 1975, անտիպ:
14. Միքայել Զամչյանց, Հայոց պատմություն, Երևան, 1985:

